УДК 343.195

В. О. МИРОНОВА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, Херсонський інститут

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 93–97

Застосування запобіжного заходу безпосередньо залежить від зазначених у законі процесуальних дій та рішень, що утворюють алгоритм його обрання. Дотримання законодавчих приписів та їх ефективна реалізація дасть можливість забезпечити недопущення порушень конституційних прав людини та громадянина.

Кримінальний процесуальний кодекс (далі — КПК) України, прийнятий 13 квітня 2012 р. передбачив істотні зміни щодо врегулювання заходів процесуального примусу, серед яких особливе місце займають запобіжні заходи [1]. Певні новації торкнулись не лише переліку видів запобіжних заходів, а й їх сутності, специфіки правових властивостей, підстав та порядку застосування тощо. Таким чином, були скасовані такі запобіжні заходи, як підписка про невиїзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляд командування військової частини, а натомість включені нові — особисте зобов'язання і домашній арешт. У зв'язку з цим практика застосування до підозрюваних та обвинувачених нових запобіжних заходів є актуальною та має нагальну потребу в дослідженні.

Аналіз норм кримінально-процесуального законодавства свідчить про відносну врегульованість порядку обрання домашнього арешту. Водночас процесуальний порядок його застосування не має чіткого механізму реалізації, що пов'язане з не виробленою практикою використання такого запобіжного заходу. Ефективність застосування будь-якого запобіжного заходу безпосередньо залежить від зазначених у законі процесуальних дій та рішень.

Підтвердженням вищезазначеного є статистичні дані. Кількість клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, що перебували на розгляді слідчих суддів за період з 20 листопада 2012 р. по 31 грудня 2013 р., становила 8,1 тис. або 12,1 % усіх поданих клопотань про застосування запобіжного заходу, із них задоволено 7,1 тис.

Натомість клопотання щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою — 28 тис., або 41,5 % усіх поданих клопотань; особисте зобов'язання — 29,2 тис., або 43,3 % усіх поданих клопотань; застава — 1,5 тис., або 2,2 % усіх поданих клопотань. Ці дані свідчать про те, що на сьогодні перевага надається таким запобіжним заходам, як особисте зобов'язання та тримання під вартою.

Найбільша кількість клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту у період з 20 листопада 2012 р. по 31 грудня 2013 р. перебувала на розгляді судів Донецької (надійшло 998 клопотань, задоволено 93,5 %), Луганської (надійшло 959 клопотань, задоволено 97,9 %) та Дніпропетровської (надійшло 546 клопотань, задоволено 93,5 %) областей, а також міста Києва (надійшло 631 клопотання, задоволено 93,3 %). За період з 1 січня 2014 р. по 28 лютого

© В. О. Миронова, 2014

2014 р. ця тенденція залишається майже незмінною [2].

У результаті аналізу також встановлено, що при використанні домашнього арешту як запобіжного заходу мету його застосування, передбачену ст. 177 КПК, у цілому можна вважати досягнутою, але поряд з цим механізм його реалізації не є однотипним.

Херсонським апеляційним судом в узагальненнях судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу ІІ Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20 листопада 2012 р., зазначено, що "особливих проблемних питань, при розгляді клопотань вказаної категорії, як зазначають слідчі судді, в них не виникало".

Разом з цим, як свідчить практика апеляційного суду Херсонської області за результатами перевірки в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів, постановлених ними при розгляді клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, встановлені випадки порушення норм КПК, що стало підставами для скасування судових рішень.

Ухвалою апеляційного суду Херсонської області від 1 лютого 2013 р. скасовано ухвалу слідчого судді Суворовського районного суду м. Херсона від 25 лютого 2013 р. про задоволення клопотання слідчого щодо обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Колегія суддів відзначила, що слідчий суддя при постановлені зазначеної ухвали обґрунтовано прийняв рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, але безпідставно не вказав, відповідно до ст. 196 КПК України, точну адресу житла, яке підозрюваному забороняється залишати. Згідно ч. 3 ст. 407 КПК України ухвала слідчого судді скасована з постановленням нової ухвали з вказівкою точної адреси житла відповідно до ст. 196 КПК України. Апеляційним судом прийнято нове рішення із зазначенням точної адреси житла, яке забороняється залишати підозрюваному [2].

Зважаючи на положення ч. 1 ст. 181 КПК рішення, прийняте апеляційним судом, є беззаперечним, оскільки домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати *житло* цілодобово або у певний період доби.

У цивільному праві під житлом розуміється різновид нерухомості, з визначеними щодо неї правами, функціонально призначеної переважно для проживання фізичної особи. Згідно зі ст. 379 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання. Як зазначає Б. Винник, закріплена ЦК України категорія "житло" у певному відношенні є новою, оскільки житловим законодавством традиційно використовується поняття "приміщення". Житло є традиційним інститутом житлового права як міжгалузевого комплексу законодавства і правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із задоволенням потреб людини в житлі [3]. Також автор звертає увагу на те, що українське кримінально-процесуальне законодавство не дає чіткого визначення поняття "житло" і в новому КПК України, що, безумовно, створюватиме відповідні труднощі при правозастосуванні на практиці [3].

Варто з цим погодитись, оскільки з'ясування всіх обставин, пов'язаних з приміщенням (володіє особа правом власності на це житло або його орендує; хто в ньому мешкає; чи є можливість безперешкодно здійснювати контроль за арештованим тощо), де буде перебувати підозрюваний (обвинувачений), в подальшому дасть можливість уникнути певних труднощів із застосуванням домашнього арешту.

Відтак, однією із найважливіших умов застосування домашнього арешту є наявність постійного місця проживання. Але, на практиці ми стикаємось з випадками, коли реальне місце проживання інше, ніж місце його реєстрації. Також слід врахувати, що існують випадки, коли особа є власником кількох помешкань одночасно, в одному з яких зареєстрована, а фактично проживає в іншому місці. Зважаючи на такі випадки, російський

автор О. І. Цоколова вважає, що "місце утримання під домашнім арештом не обов'язково має збігатись з місцем реєстрації особи, але це має бути житло, де підозрюваний (обвинувачений) мешкає постійно (де мешкає його сім'я, міститься його майно тощо). Обираючи запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, необхідно впевнитися, що таке житло у підозрюваного справді є" [4].

Вирішуючи питання про обрання домашнього арешту, слід враховувати також реальну можливість його виконання. Якщо обвинувачений орендував кімнату або квартиру, власники якої заперечують проти того, щоб така особа перебувала в приміщенні під домашнім арештом, то застосування цього запобіжного заходу є неприпустимим, оскільки в даному випадку будуть порушені конституційні права власників.

Дискусійним залишається питання про можливість проживання особи, яка знаходиться під домашнім арештом, у готелі в зв'язку з тим, що перебування в ньому залежить від можливості оплати за місце проживання. Крім того, проживання в готелі ускладнюватиме контроль за виконанням обмежень, встановлених домашнім арештом.

Не менш важливим питанням у цьому аспекті є думка членів сім'ї або співмешканців особи, щодо якої вирішується питання про обрання домашнього арешту. Для недопущення порушення їх конституційних прав, зважаючи на особливості взаємовідносин між зазначеними особами, при застосуванні домашнього арешту як запобіжного заходу слід враховувати згоду членів сім'ї (співмешканців).

Як вже було зазначено вище, обрання будь-якого запобіжного заходу не буде ефективним, якщо його застосування є неконтрольованим, що унеможливлює досягнення мети, передбаченої ч. 1 ст. 177 КПК, а саме "...забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків..." [1]. Саме тому законодавець передбачив в ч. 3, 4 ст. 181 КПК положення про те, що "ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосований такий запобіжний захід".

Свою думку про порядок здійснення контролю висловив В. І. Фаринник. Він зазначив, що працівники органів внутрішніх справ "з метою належного контролю за особою та за виконанням вимог, покладених на неї під час досудового розслідування, уповноважені з'являтися за місцем проживання цієї особи, вимагати надання усних чи письмових пояснень з питань, пов'язаних з виконанням покладених на неї обов'язків" [5].

Аналогічно роз'яснюють порядок контролю автори одного із коментарів до КПК України, де зазначається, що "для здійснення контролю за особою та за виконанням обов'язків, покладених на неї під час досудового розслідування, працівники органів внутрішніх справ мають право з'являтися за місцем проживання цієї особи, а також вимагати надання усних чи письмових пояснень з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань. Зазначені перевірки не повинні порушувати нормальних умов життя громадян та здійснюватися, як правило, вдень. Винятки можуть бути в тому випадку, коли в органів внутрішніх справ наявна інформація про порушення особою, до якої застосовується запобіжний захід, його умов" [6, *456*].

Ще до прийняття нового КПК України науковцями пропонувалося передбачити в національному законодавстві такий запобіжний захід, як домашній арешт, а також механізми його реалізації. Так, наприклад, О. П. Кучинська у своєму дослідженні, опублікованому в 2010 р., пропонувала, що "у постанові судді про застосування домашнього арешту обов'язково повинно бути вказано орган чи посадову особу, на яку покладається здійснення нагляду за дотриманням обмежень чи заборон. Існує погляд, що цей нагляд повинні здійснювати співробітники органів міліції, а саме дільничні інспектори. Не применшуючи роль органів МВС, вважаємо, що такі думки є дещо помилковими. Все ж таки наглядати за особами, до яких застосовано домашній арешт, повинні співробітники державної виконавчої служби України. Саме їх

необхідно наділити такими функціями, чітко розробити і закріпити їх права та обов'язки в українському законодавстві — шляхом внесення до нього відповідних доповнень і змін. В структурі державної виконавчої служби необхідно створити спеціальні підрозділи, які б здійснювали контроль за виконанням цього запобіжного заходу" [7, *18*].

Позиція вищезгаданого автора щодо необхідності створення спеціальних підрозділів, які б здійснювали контроль за виконанням домашнього арешту, заслуговує на підтримку. Це пов'язано з тим, що, по-перше, спостерігається тенденція збільшення випадків обрання саме домашнього арешту як запобіжний захід, а по-друге, при використанні електронних засобів контролю потрібні працівники, які володіють навиками роботи з такими приладами. Але пропозиція, що таким органом має стати Державна виконавча служба України викликає певні заперечення.

Відповідно до Закону України "Про державну виконавчу службу": "Державна виконавча служба входить до системи органів Міністерства юстиції України і здійснює виконання рішень судів, третейських судів та інших органів, а також посадових осіб відповідно до законів України. Завданням державної виконавчої служби є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом" [8].

Зі змісту ст. 1 Закону України "Про виконавче провадження" випливає, що ДВС має здійснювати примусове виконання рішень саме на завершальній стадії судового провадження. Однак обрання запобіжного засобу можна назвати лише проміжним етапом кримінального судочинства, яке не впливає на подальше ухвалення вироку та процес його виконання. Крім цього, повноваження державних виконавців чітко регламентовані законодавством (зокрема, ст. 11 Закону України "Про виконавче провадження"). Відповідно, вони не мають ні нормативних підстав, ні навіть технічних можливостей здійснювати контроль за особами, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Важко навіть уявити, що державні виконавці зможуть вжити необхідних заходів реагування у випадку залишення підозрюваним (обвинуваченим) місця проживання. Таким чином, на нашу думку, контроль за виконанням запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту має покладатися виключно на відповідні підрозділи органів внутрішніх справ.

Цілком зрозуміло, що на сьогодні саме через економічні фактори забезпечити кожну особу, щодо якої обрано домашній арешт, електронними засобами контролю досить важко. Здійснювати перевірку дотримання ними умов запобіжного заходу можливо лише шляхом залучення дільничних інспекторів міліції. Водночас, на нашу думку, з метою забезпечення контролю за особами, щодо яких застосовано електронні засоби, доцільно створити відповідний підрозділ в органах внутрішніх справ. Його завдання мають полягати у цілодобовому технічному спостереженні за такими особами та негайному інформуванню інших працівників ОВС у разі порушення підозрюваними (обвинуваченими) умов домашнього арешту. Нині такі функції може виконувати державна служба охорони, яка має відповідне технічне оснащення і є мобільною, що дасть можливість швидко реагувати у випадках порушення умов домашнього арешту.

Підсумовуючи, можна відзначити, що саме активна практика застосування домашнього арешту як запобіжний захід сприятиме і реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, і дасть можливість виявити та виправити недоліки в її законодавчому закріпленні. Ми приділили увагу лише двом аспектам домашнього арешту. Перший стосується визначення місця перебування особи, щодо якої застосовується такий запобіжний захід, другий — контролю за його виконанням. Вважаємо, що при обранні домашнього арешту посадові особи мають враховувати не лише обставини обрання запобіжного заходу, а також реальність та ефективність їх використання.

Література

1. *Закон* України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримі-

нального процесуального кодексу України" // Кримінальний процесуальний кодекс України. — Х.: Одіссей, 2013. — 360 с.

2. *Аналіз* даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за І півріччя 2014 року // Офіц. веб-сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html

3. *Винник Б.* Поняття "житло" в законодавстві України та його правове значення. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2026

4. *Цоколова О. И.* Домашний арест: сущность и проблемы применения // Правовое и криминалистическое обеспечение управления органами расследования преступлений: Материалы Всерос. науч.-практ. конф. — Акад. управления МВД России. — Ч. 1. — М., 2011.

5. *Фаринник В. І.* Домашній арешт — альтернатива тримання під вартою // Юрид. вісник України. — 2012. — № 25. — 23–29 черв.

6. *Кримінальний* процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський та ін.; за заг. ред.. В. Я. Тація — Х.: Право, 2012. — 768 с.

7. *Кубинська О. П.* Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві // Адвокат. — 2010. — № 7 (118). — С. 17–19.

8. *Закон* України "Про державну виконавчу службу" // ВВР України. — 25 черв. — 1998. — № 36. — Ст. 243.

Процесуальний порядок застосування домашнього арешту не має чіткого механізму реалізації, що пов'язане з невиробленою практикою використання такого запобіжного заходу. При вирішенні питання про обрання домашнього арешту як запобіжного заходу, слід враховувати також реальну можливість його виконання. Обрання будь-якого запобіжного заходу не буде ефективним, якщо його застосування є неконтрольованим, що унеможливлює досягнення мети, передбаченої чинним законодавством.

Процессуальный порядок применения домашнего ареста не имеет четкого механизма реализации из-за недостаточной практики использования такой меры пресечения. При решении вопроса об избрании домашнего ареста как меры пресечения, следует также учитывать реальную возможность его выполнения. Избрание любой меры пресечения не будет эффективным, если его применение является неконтролируемым, что делает невозможным достижение цели, предусмотренной действующим законодательством.

Procedural order of application of house arrest does not have a clear mechanism for implementation, which is associated with absence practice the use of such preventive measure. When deciding on the election of house arrest as a preventive measure, it should be a realistic possibility of its implementation. The election of any preventive measures will not be effective if its use is uncontrolled. It is not impossible to achieve the purpose which required by law.

Надійшла 2 жовтня 2014 р.